

**СКЛАДНА ЖИТТЄВА СИТУАЦІЯ: ЗМІНА ТРАЄКТОРІЇ
САМОРОЗВИТКУ**

Березко І.В. Складна життєва ситуація: зміна траєкторії саморозвитку.

Анотація: У статті виконаний аналіз постмодерної специфіки понять «особистість», «ідентичність», «саморозуміння». Відзначено, що у періоди кризової зміни життєвих обставин процеси самоідентифікування стають більш інтенсивними. У складній життєвій ситуації суттєво змінюється і смисловий простір особистості, і її ідентичності. Проаналізовані фактори, які є каталізаторами саморозуміння в складній життєвій ситуації, її специфіка. Для аналізу процесів особистісних трансформацій в складній життєвій ситуації використані поняття нарратив та ментатив. Дані дискурсивні практики мають свою специфіку, кожна з них імовірно домінує у різні періоди життя. Висунута гіпотеза, що у складній життєвій ситуації процеси нарративізації призупиняються, і ментатив стає домінуючим смисловим конструктом. Проаналізовані способи репрезентації життєвого досвіду людьми, що мають досвід онкологічного захворювання. Для аналізу використані тексти, викладені у соціальних мережах у вільному доступі. Виявлено, що в процесі адаптації до складної життєвої ситуації, якою є серйозна соматична хвороба, особистість на перших етапах інтерпретації такого життєвого досвіду може відчувати тенденцію втрати авторства власного життя, знецінювати поточні ідентичності, відчувати власну безпорадність. Описано процес диференціації дисфункціональних «Я», пошуку ресурсів шляхом актуалізації ідентичностей, сформованих у попередньому досвіді «унікальними епізодами». Саме такі ідентичності у зародковому стані є головним потенціалом у процесі адаптації до складних життєвих ситуацій. Така ситуація не лише змінює ціннісний простір, але й надає можливість появи нових ідентичностей та сюжетів в житті особистості.

Ключові слова: саморозуміння, ідентичність, нарратив, ментатив.

Березко И.В. Сложная жизненная ситуация: смена траектории саморазвития.

Аннотация: В статье выполнен анализ постмодерной специфики понятий «личность», «идентичность», «самопонимание». Отмечено,

что в периоды кризисной смены жизненных обстоятельств процессы самоидентификации становятся более интенсивными. В сложной жизненной ситуации существенно меняется и смысловое пространство личности, и её идентичности. Проанализированы факторы, которые являются катализаторами самопонимания в сложной жизненной ситуации, её специфика. Для анализа процессов личностных трансформаций в сложной жизненной ситуации использованы понятия нарратив и ментатив. Данные дискурсивные практики имеют свою специфику, каждая из них предположительно доминирует в разные периоды жизни. Высказана гипотеза, что в сложной жизненной ситуации процессы нарративизации приостанавливаются, и ментатив становится доминирующим смысловым конструктом. Проанализированы способы репрезентации жизненного опыта людьми, имеющими опыт онкологического заболевания. Для анализа использованы тексты, выложенные в социальных сетях в открытом доступе. Выявлено, что в процессе адаптации к сложной жизненной ситуации, каковой является серьезное соматическое заболевание, личность на первых этапах интерпретации такого жизненного опыта может испытать тенденцию утраты авторства собственной жизнью, обесценивать текущие идентичности, чувствовать свою беспомощность. Описан процесс дифференциации дисфункциональных «Я», поиска ресурсов путем актуализации идентичностей, сформированных в предыдущем опыте в «уникальных эпизодах». Именно такие идентичности в зачаточном состоянии являются главным потенциалом в процессе адаптации к сложной жизненной ситуации. Сложная жизненная ситуация не только меняет ценностное пространство личности, но и дает возможность появления новых идентичностей и сюжетов в жизни личности.

Ключевые слова: самопонимание, идентичность, нарратив, ментатив.

Berezko I.V. Difficult circumstances: change the trajectory of self-development.

Summary: *This article gives an analysis of «personality», «identity», «self-understanding» in specificity post-modern concepts. It is noted that in times of crisis change the life circumstances of self-identification processes become more intense. The semantic space of personality and its identity varies considerably in a difficult situation. Factors that are catalysts of self-understanding in difficult circumstances, its specificity were analyzed. The concept of narrative and mentative was used for the analyze process of*

personal transformation in difficult life situations. These discursive practices are specific, each of them allegedly dominant at different periods of life. A hypothesis is that in a difficult situation narativization processes are suspended, and the mentative becomes dominant semantic construct. Ways of representing life experience by people who have experience of cancer were analyzed. The texts posted on social networks in the public domain were used for the analysis. It was revealed that in adapting to difficult situations, that is a serious medical illness, person can experience a tendency to loss authorship of her own life, the identity on the first stages of such life experience. The process of differentiating the dysfunctional "I", updating identities, searching resources that were formed in the previous experiment in the "unique outcomes", is described. Such identities in their infancy are the main potential in the process of adapting to difficult situations. Difficult situations not only changes the value space of the individual, but also allows the emergence of new identities and stories in the life of the individual.

Keywords: *self-understanding, identity, narrative, mentative.*

Постановка проблеми. Серед засад психологічної герменевтики є важливий постулат: саморозуміння – це безперервний процес, який є постійним балансуванням між багатоманітними складовими внутрішньої реальності особистості: (відносно) усталеними ідентичностями, такими, що формуються і прагнуть «прорости» в ціннісний простір, тими, що вже втрачають значущі позиції у загальній ієрархії, і такими, які виникають у відповідь на несподіваний перебіг життєвого сценарію. У особистості безумовно є відпрацьовані стратегії і тактики розуміння та інтерпретації життєвого досвіду, результатом яких є певні уявлення про власну особистість, певні «Я», які є звичними, а також відносно усталені взаємозв'язки у «спільноті» сонму внутрішніх інтенцій. Але у постмодерній реальності типовими і звичними є постійні трансформації, які відбуваються як у ціннісно-смысловому просторі, так і процесах саморозуміння та самоздійснення особистості, він є змінним та плинним вже за визначенням, і, як справедливо зауважують автори монографії «Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної реальності»: «Усталеного системного утворення, яким була неklasична особистість, у новому соціумі немає і не може бути. Немає тому, що новий феномен, який за традицією називають особистістю, – не константний, не цілісний, не стабільний, не самодостатній. Він радше рухливий, процесуальний,

легко мандрує з контексту в контекст, а за чутливістю схожий на параболічну антену, налаштовану на динамічний Усесвіт». [4, с. 38]. І особливого значення цей постулат набуває в періоди, коли зовнішня реальність, у яку занурена особистість, змінює обриси, «декорації», коли в звичний перебіг подій вривається вихор «біфуркацій», які примушують у внутрішній реальності робити не лише «генеральне прибирання», але й відчайдушно шукати резерви «Я» для вирішення тих проблем, які неминуче виникають у такі моменти. Інтенсивність таких змін, діапазон сфер життя, які вона охоплює, тривалість періоду, який тримає особистість у напрузі, і зворотність /незворотність тих процесів, які вона викликає у житті людини – є важливими параметрами складної життєвої ситуації. Власне складна життєва ситуація відчутно «додає перцю» особистості, навіть зважаючи на те, що конструкція постмодерної ризоморфної структури особистості є налаштованою на трансформаційні процеси, але інколи інтенсивність таких трансформацій може призвести для настільки суттєвих змін, що вимагає особливих, значних зусиль у процесах саморозуміння та самодійснення у зазначені періоди. «Вивчаючи життєву кризу, ми розглядаємо її як тимчасову втрату повсякденної прогнозованості майбутнього, період трансформації життєвого світу, що стимулює руйнацію віджилих взаємин та вироблення нового ставлення до часу свого життя. Криза трактувалася нами як вагомий імпульс, що підштовхує людину до моделювання іншої, зміненої, відредагованої траєкторії саморозвитку, до реконструкції зв'язків між минулим, теперішнім і майбутнім, що істотно впливає на самопрогноз». [6, с. 52]

Завдання дослідження: з'ясувати специфіку процесів самоідентифікування у складних життєвих ситуаціях. Чи акцентують вони процеси дослідження внутрішніх територій, «Я», як саме це відбувається?

Насамперед, якщо визначати складну життєву ситуацію як таку, що у наративній парадигмі символізує собою зміну життєвого сценарію, то стає зрозумілим, що і особа, яка залучена у зазначені обставини, потребує зміни власного «амплуа». Це своєрідний «перехід в інше», який у даних (складних) обставинах є вимушеним, процес ідентифікування і внутрішнього смислового простору, і власного репертуару Я є неминучим. Зрозуміло, що масштаб такої ревізії залежить від інтенсивності змін, у які залучений наратор. Якщо життєвий сценарій змінюється кардинальним чином, то самоідентифікація перетворюється на відбракування нежиттєздатних за

даних обставин «Я-складових». Така процедура тяжіє до знецінення, хоча не обов'язково: головним чином ця ціннісна ревізія є пошуком ресурсів, а ідентичності, які є не ефективними у обставинах, що склалися, можуть просто контейнеруватися до «кращих часів», або символічно «відправлятися на запасну лаву». І, ймовірно, йдеться про пошук не єдиного «Я»-ресурсу, а кластеру, команди «Я»-ідентичностей, які спроможні, по перше, нейтралізувати руйнівний та дезадаптивний вплив ситуації на особистість, а, по друге, трансформувати реальність таким чином, щоб «автор» мав можливість пристосуватися до складних життєвих обставин. І, насамкінець, складна життєва ситуація може стати початком нової життєвої історії, інколи ціною кардинальних змін у внутрішній реальності. «Необхідність самоосмислення, уточнення або навіть перевизначення особистого проекту особливо загострюється в період переломних подій, коли людина стикається з ситуаціями, які умовно можна назвати «перерваною ідентичністю». Як зазначає В.В.Нуркова, у таких ситуаціях виникає необхідність перевизначення ідентичності. Це події, пов'язані з осмисленням і переосмисленням життя і самого себе, що вимагають особистісних зусиль для вирішення певних ситуацій, а іноді навіть і відмови від дотримання певних соціальних норм. Вони передбачають вихід за межі ідентичності, що склалася, та формування нової» [5, с.15].

Як саме відбувається зміна ідентичності? Головним чином у «діалозі» з обставинами, у яких вона функціонує. Амплітуда дисонансу між вимогами нового сценарію та домінуючими мотивами самодефініції прямо пропорційна до масштабів емоційного та ціннісно-сислового розладу особистості. Дуже часто «старі», звичні ідентичності є непрацездатними, непродуктивними в умовах складної ситуації, їх «безпорадність» стає поштовхом до пошуку можливих варіантів само трансформацій. Але це не відбувається негайно, у процесів саморозуміння досить висока інертність, тому що формування ідентичності – це не миттєвий процес, і певних вимірів «Я» неможливо «позбавитися» навіть за умови очевидної неідеальності. Усталені ідентичності зазвичай виявляють активний опір трансформаціям, не просто відстоюючи своє право на існування, а й «наполягаючи» (суб'єктивне відчуття), що їх краще не чіпати та залишити у первозданному вигляді.

Наприклад, дехто має життєвий сценарій «Я особливий», а обставини розгортаються таким чином, що особистість опиняється у реальності «потрібно бути як всі» (можливий варіант: потрапити в

армію), де режим життя-функціонування передбачає ритуалізацію та уніфікацію. Це майже «нокаут» для ідентичності зазначеної особистості, яка може відчувати крах власного «Я», бо власне унікальність є смисловим ядром саморозуміння у такому випадку. Але описаний гіпотетичний випадок – це звичайно перебільшена демонстрація ймовірної ціннісної «біфуркації», не обов'язково вона буде приймати такі серйозні масштаби. А якщо повернутися до постмодерної концепції особистості («ризома»), де «...кожна її частка взаємодіє з іншою без заздалегідь заданого порядку, а їхній зв'язок є неповторним, неоднозначним, ексклюзивним» [4, с.38], то можна розраховувати на те, що ідентифікування знайде собі шлях у потрібному напрямку, не зважаючи на складність та болючість цього процесу в певні життєві періоди.

В залежності від ступеня вкоріненості ідентичності у «Я»-полі (тому що структурою назвати постмодерну особистість буде некоректно), можна передбачити тенденцію, траєкторію процесу саморозуміння та само змінювання. Починається з відчутного внутрішнього дискомфорту «що зі мною?», «чому у мене не виходить?», «що я роблю не так?», рефлексія дуже повільними кроками рухається у напрямку уточнення «масштабів катастрофи» – визначення зон «Я», які сигналізують про свої утруднення. Тут доцільно розрізнити дві складові процесу саморозуміння: когнітивну та екзистенційну. Автором такої дефініції є В.В. Знаков, який вважає, що когнітивна сторона – це здатність людини до рефлексії, свідомого самоаналізу, а екзистенційна сторона – це емоційне, емпатійне, спонтанне розуміння власного буття, його рушійних сил та смислів. Можливо доречно тут використати метафори тексту та підтексту, того, що є символізованим, і того, що «висить у повітрі», але символізації піддається досить складно. Екзистенційна частина у складних життєвих ситуаціях відчутно дає взнаки: «...у силу своєї хворобливості та інтенсивності травматичний досвід виходить за межі можливостей суб'єкта з переробки цього досвіду; суть же переробки полягає у приписуванні смислів та значень тому, що відбувається. У результаті травма виявляється поза системою значень, тобто десь в такому місці, де значень більше не існує або ніколи не існувало» [2]. Це стосується не лише розгубленості щодо розуміння того, що відбувається, а й у відношенні до «Я» конструкції («чому це відбувається *зі мною*?»).

Наратив є одним із способів зазначену реальність структурувати та інтегрувати до ціннісної системи, але сценарій складної ситуації – це

фундамент для нарративу особливого типу, такого, що інколи вибивається з лейтмотиву життєвої історії. Процес інтерпретування життєвого досвіду у складній життєві ситуації вимагає напруги і творчої наснаги, бо така ситуація, як правило, є викликом попередній історії життя. Ця ситуація не просто особлива, вона «геть інша» ніж попередній досвід, ніж ті модифікації історії, які були апробовані, і часто формує у особистості відчуття втрати авторства свого життя. Суб'єктивно вона відчувається як така, що (певним чином) знецінює смисловий простір «Я», у якій обмежені можливості мобілізувати свої ідентичності, бо вони у нових «декораціях» недоречні, непотрібні, неефективні, а інколи навіть можуть посилити проблеми. Найскладніше, коли ситуація апелює до якостей, протилежних тим, що є притаманними особистості: коли «Я» – це умовна змінна X, а ситуація вимагає бути «не X». Або коли абсолютно незрозуміло, яким саме чином ситуацію можна вирішити (потрібна ідентичність, яка не сформована у досвіді). Звичайно, ми вдаємо до перебільшення, бо у значній кількості випадків виявляється все ж таки, що ресурс у особистості є.

Особливо цікавим у зв'язку з цим є поняття «унікальних епізодів», тобто таких «сторінок» у досвіді особистості, коли вона певним чином, у певній модифікації, але з проблемою, що фондує сценарій складної ситуації, вже стикалася, або була свідком того, як це робив хтось з її близького оточення. Це могло дати поштовх для формування зародкових ідентичностей, які пізніше будуть затребувані в складних життєвих ситуаціях, і навіть якщо до цього часу про них не було жодної згадки у історіях особистості – вони можуть дивним чином «спливати» на поверхню та навіть суттєво змінювати свої позиції у ціннісній ієрархії. Специфіка нарративного підходу в психології у наголосі на цій особливості життєвих історій – нарратив не є чимось раз і назавжди написаним чи розказаним, він може змінюватися в залежності від контексту, в якому функціонує, і автор, ніби штука́р, дістає казковим чином артефакти: такі епізоди, які можуть стати у нагоді для творення нової історії.

Отже, життєвий шлях у різні періоди може бути закономірним та прогнозованим, а може – непередбачуваним, оказіональним, нарратив і ментатив як основні різновиди сучасних текстів відтворюють взаємодоповнювальну опозицію подієвого та процесуального, два способи інтерпретації буття, дві практики життєконструювання. Як зазначає О.Є. Сапогова, «суб'єкт може використовувати нарративу або

ментативну форму у залежності від мети автобіографування. При використанні наративного способу у само оповіді актуалізується хронікально-подієвий ланцюг є запитання «Хто?(Що?) – Де? –Коли? – Як?...» при ментативному способі суб'єкт більше орієнтований на смисловий зв'язок «Що це означає? – Чому це можливо? – За яких умов відбувається? – Чим це підтверджується? – А якби було інакше, то яким чином?...». [3, с.38]

Основна ідея даного підходу полягає у тому, що наратив є головним засобом осмислення життя у періоди прогнозовані та спадкоємні по відношенню до попередніх. А коли у життєвому перебігу трапляються точки біфуркації, то головним акцентом стає переосмислення та переоцінювання, яке є домінуючим у ментативах. «У кризових життєвих ситуаціях головною стає потреба розібратися з тим, що відбувається, знайти причини стрімкого та несподіваного розвитку подій, зрозуміти мотиви власних імпульсів і дивних учинків оточення. Час дуже хочеться пригальмувати, непрогнозований рух у невідомому напрямку – призупинити. І тут на зміну наративу приходять ментатив з його поглибленою рефлексивністю, увагою до дрібниць, пошуками аргументів, прагненням доказовості. Кожна проблемна ситуація, екстраординарна подія стимулює призупинення наративізації завдяки виникненню ментативів, які, своєю чергою, породжують нові повороти наративних сюжетів» [4, с.84].

Ми маємо досвід роботи з текстами, які створені авторами періоди складних життєвих випробувань, зокрема під час онкологічних захворювань. У попередні роки нами був здійснений аналіз футурологічних наративів людей, які у своїй біографії стикнулися з даними захворюваннями, їх уявлень про особисте майбутнє. Зараз перед нами стоїть завдання проаналізувати тенденції саморозуміння та самопроектування таких авторів як репрезентації когнітивних процесів у складних життєвих обставинах. Для аналізу ми використовуємо тексти, викладені людьми у соціальних мережах, які знаходяться у відкритому доступі.

Перша проблема, яка постає при такому дослідженні – це необхідність виокремити тексти, присвячені само ідентифікуванню, з загального масиву отриманих даних. У будь якому наративі / ментативі є «автор», який описує історію свого життя або його епізоди, але оскільки досвід переживання складної соматичної хвороби, яким є онкологічне захворювання, відноситься до категорії кризових, то найчастіше у таких текстах авторство щодо власного життя видається

проблематичним, бо, на думку особистості, яка залучена до таких подій, від неї мало що залежить і перебіг її життя втрачає залежність від її особистих якостей, вони певним чином знецінюються. Існує також поширений міфологічний дискурс інтерпретації причини виникнення хвороб, та зокрема онкологічних захворювань: вони, начебто, пов'язані з кризою «Я» ідентичностей, тобто є проявами серйозних проблем у ціннісно-смысловій сфері особистості. Під час дослідження нарративів онкохворих ми часто стикалися навіть зі своєрідним почуттям «провини» за те, що хвороба ніби то є покаранням за «неправильне життя», хибні вчинки та помилки у життєвій стратегії. Звичайно, ми не відкидаємо психосоматичну проблематику, але робимо акцент на тому, що у людей з досвідом складних хвороб є спокуса перебільшення претензій до власних ідентичностей, яка провокується соціальними стереотипами та інтерпретативними схемами. «Протягом усього часу не покидає відчуття, що хвороба прийшла не просто так, що винні у ній я і певні люди, що неправильно поводитися, не цінували. А так ми всі виявилися тепер втягнутими у це, і завдяки одному діагнозу у однієї людини покарання наздогнало нас усіх» (цитую за <http://oncobudni.livejournal.com/555542.html>).

В цілому можна констатувати, що важка хвороба, окрім того, що значно обмежує фізичні ресурси людини, водночас актуалізує генералізоване відчуття втрати впевненості у собі, власних можливостях та ресурсах, особливо на початкових етапах захворювання. Це може відчуватися як безпорадність, недостатність душевних сил, апатія, втрата ціннісних орієнтирів. Видається, що особисто від «Я» нічого не залежить, що напрацьовані ідентичності безсилі у обставинах, що склалися. Спочатку таке відчуття глобально-екзистенційне, але поступово особистість вдається до рефлексивних пошуків та дефініцій – які «Я», ідентичності «на грані відчаю» та руйнування, які відчувають істотний дискомфорт, але виявляють готовність відстоювати свої позиції, які «самоусуваються», визнаючи себе некомпетентними у конкретно даних обставинах та, нарешті – ресурсні, потенційно компетентні навіть під час «біфуркації».

На цьому етапі є дуже цікавий ефект – у ціннісному просторі, у тому числі і секторі «ідентичностей» виявляється дуже багато «баласту» – умовно кажучи «непотрібних Я», таких, які були сформовані фактично випадковим або примусовим чином у певних обставинах, у відповідь на певні вимоги соціуму. Виявляється, що існування цих «Я» не є обов'язковим, принаймні у тих масштабах, які

виявлялися необхідними у житті до складної ситуації. Звільнення від не актуальних «Я», обмеження їх повноважень вже є суттєвим фактором стабілізації, бо сонм «внутрішніх голосів» може розтягувати особистість у різних напрямках, як «лебідь, рак та щука», і уже самим фактом необхідності розподілу енергетичних ресурсів між цими «Я» позбавляти особистість душевних та фізичних сил.

Постнекласична особистість є «ризомою»: відкритою, змінною, рухливою ціннісною субстанцією, але все ж таки всі її складові не є рівнозначними у визначений період часу, а у складних життєвих ситуаціях відбувається смисловий перерозподіл і акцентування нових тенденцій саморозуміння. І дуже важливим у даному випадку є збереження дійсно життєздатних, важливих, ресурсних «Я», хоча хвороба провокує до тотального знецінення. «Я зрозуміла, що коли приходить хвороба або якусь інше горе, то найстрашніше, що відбувається – це те, що вона затуляє собою все, що робить мене щасливою, і з'являється відчуття, що у мене віднімають все те, що я люблю, але це абсолютно не так. Дуже важливо відчувати, усвідомлювати, знати, що тюльпани точно так пахнуть, весна все одно прийде, а люди, які тебе люблять, будуть продовжувати це робити, нехай і не до кінця розуміючи мене».

(<http://oncobudni.livejournal.com/508355.html>)

Важливим у складних життєвих ситуаціях є і часовий вимір. Він може виявлятися двояким чином: по перше видаватися суб'єктивно перенасиченим подіями («занадто багато чого відбувається занадто швидко»), і відповідно таким, що вимагає блиц-моніторингу сектору ідентичностей. Для вирішення проблеми потрібні особистісні ресурси, щонайскоріше. Тому рефлексія стає прискореною, домінуючою, інтенсивнішою у такі періоди. І, водночас, має місце протилежна тенденція: розібратися, не поспішаючи, навести лад у внутрішньому просторі, виокремити «моє», «потрібне», «важливе», зрозуміти причини та наслідки того, що відбувається, та причетність до цього власних ідентичностей. «...Сьогодні я розглядаю свою історію боротьби з раком як уповільнену зйомку, коли ти нікуди не біжиш, можеш зупинитися та краще зрозуміти себе. Інколи я забуваю про те, що було, і тоді починаю переживати на тему речей, які не варті переживань. Тоді я стараюся глибоко вдихнути, роздивитися навколо, і знову усвідомити, що я жива, що у мене є улюблена робота, дах над головою, і що мене оточують приголомшливо цікаві люди».

(<http://oncobudni.livejournal.com/524094.html>)

Ми вважаємо, що переважним засобом інтерпретації життєвого досвіду у складних життєвих ситуаціях є все ж таки ментатив. Саме він дозволяє заглибитися у розуміння власних інтенцій, з'ясувати поточні пріоритети у полі ідентифікування, «зняти смислове навантаження зі стратегій та образів «Я», які реалізувалися раніше, і спробувати вибудувати себе як «Я-інакше», змоделювати нові контексти для інтерпретацій» [3, с.40]. Ми плануємо здійснити більш детальне дослідження у даному напрямку найближчим часом, пропонуючи авторам віртуальних спільнот поглиблене дослідження трансформацій ідентичності та самопроекування у складних життєвих ситуаціях.

Висновки: Підсумовуючи вищевикладені положення, зауважимо, що життєві сценарії особистості у періоди суттєвих змін не можуть залишатися у звичних форматах, вони зазнають переосмислення, переписування, інколи «утилізації», бо втрачають актуальність. З іншого боку – саме складна ситуація і адресує особистість до її ціннісного простору та його складових: «На кордоні контакту з чимось новим часто виникає внутрішнє сум'яття, але саме воно може привести нас до творчого взаємообміну та контакту з «живою» реальністю, бо «справжня» реальність и власне життя завжди знаходяться «на грані» можливого та по ту сторону від неї. Задавати собі екзистенційні питання «чому?», «навіщо?», «куди?» нас можуть мотивувати лише вимушені «подорожі» по ту сторону наших твердих переконань та ціннісних систем» [1, с. 93].

Література

1. Виртц У. Жажда смысла. Человек в экстремальных ситуациях. Пределы психотерапии. / Урсула Виртц, Йогр Цобели. – М.: Когито-Центр, 2012. – 390 с.
2. Калмыкова Е.С. Опыты исследования личной истории. –М.: Когито-Центр, 2012. –285 с.
3. Сапогова Е.Е. Автобиографирование как процесс самодетерминации личности // Культурно-историческая психология – 2011. – №2, – с.33–51.
4. Титаренко Т.М. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної реальності: монографія / Т.М.Титаренко, К.О.Кочубейник, К.О. Черемних; Національна академія педагогічних

наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум, 2014. – 206 с.

5. Чепелева Н.В. Самопроекування особистості в дискурсивному просторі / Н.В.Чепелева // Наукові студії із соціальної та політичної психології; зб. статей / НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; [ред.рада: М.М.Слюсаревський (голова), В.Г.Кремінь, С.Д. Максименко та ін.]. – К.:Міленіум, 2012 – Вип.42. – с.12– 20.

6. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості: [наук. моногр.] / [Т.М.Титаренко, О.Г.Злобіна, Л.А.Лепіхова та ін.]; за наук. ред. Т.М. Титаренко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. – 512 с.

References transliterated

1. Virrts U., Tsobeli Y. Zhazhda smysla. Chelovek v ekstremalnih situatsiyah. Predelyi psihoterapii. / Ursula Virrts, Yogr Tsobeli . – М: Kogito-Tsentr, 2012. –390 s.

2. Kalmyikova E.S. Opyityi issledovaniya lichnoy istorii. –М.: Kogito-Tsentr, 2012. –285 s.

3. Sapogova E.E. Avtobiografirovanie kak protsess camodeterminatsii lichnosti // Kulturno-istoricheskaya psihologiya – 2011. – #2. – s.33–51

4. Ty`tarenko T.M. Psy`xologichni prakty`ky` konstruyuvannya zhy`ttya v umovax postmodernoyi real`nosti: monografiya / T.M.Ty`tarenko, K.O.Kochubejny`k, K.O. Cheremny`x; Nacional`na akademiya pedagogichny`x nauk Ukrayiny`, Insty`tut social`noyi ta polity`chnoyi psy`xologiyi. – К.: Milenium, 2014. –206 s.

5. Chepeleva N.V. Samoproektuvannya osoby`stosti v dy`skursy`vnomu prostori / N.V.Chepeleva // Naukovi studiyi iz social`noyi ta polity`chnoyi psy`xologiyi; zb. statej / NAPN Ukrayiny`, In-t social`noyi ta polity`chnoyi psy`xologiyi; [red.rada: M.M.Slyusarevs`ky`j (golova), V.G.Kremin`, S.D. Maksy`menko ta in.]. – К.:Milenium, 2012. – Vy`p.42. – s.12–20.

6. Yak buduvaty` vlasne majbutnye: zhy`ttyevi zavdannya osoby`stosti: [nauk. monogr.] / [Т.М.Титаренко, О.Г.Злобіна, Л.А.Лепіхова та ін.]; за наук. ред. Т.М. Ты`тarenko; Nacional`na akademiya pedagogichny`x nauk Ukrayiny`, Insty`tut social`noyi ta polity`chnoyi psy`xologiyi. – Kirovograd: Imeks-LTD, 2012. – 512 s.

Актуальні проблеми психології Т.2. Вип. 9.2015. ISSN 2072-4772